

TURÁNYI TATJÁNA

MEDDIG AZ ADDIG?

Sik Endre – Surányi Ráchel (ed.): *The Hungarian/Slovak/Ucrainian Tri-border Region*, ELTE TáTK – Tárki Zrt., Budapest, 2015, 202 oldal

A határkutatás, immár a regionális tudományok egyik nagykorúvá érett csemetéje tárgyának mozgalmas és sokszor efemer jellegét tekintve folyamatosan bő vizsgáltnivaló terepet kínál a szakma elhivatottjainak. Még a schengeni övezetben és annak belső *határtalanságában* haladva is előbb-utóbb belebotlunk egy-egy választóvonalba: hiszen térségek, kultúrák találkozáspontjai nem mosódhatnak el csak úgy, a semmibe. Ráadásul könnyen előfordulhat, hogy a szélén még útlevelekre is szükség lehet: ez már tényleg határ. Ha az, akkor elvlaszt, összeköt; közösségeket, régiókat bonthat, de inkább teremt, és az a szép benne, hogy mindezt egyszerre műveli. Hát nem kutatnivaló?

2015 áprilisában az ELTE Társadalomtudományi Kara és a TÁRKI Társadalomkutatási Intézet munkatársainak csaknem öt évig tartó alapos kutatássorozatainak eredményeképp megjelent a *Határhatások* tanulmánykötet e-könyv formájában. A kötet szerkesztői, Sik Endre és Surányi Ráchel 18 szerző összesen 19 tanulmányát fűzték egybe, amelyek a magyar-szlovák-ukrán hármashatár vonzáskörzetébe tartozó területek, közösségek sajátosságaira fókuszálva hivatottak sokrétű bepillantást nyerni és mutatni ezen rendszer társadalmi működésébe. Az elemzések két külön futó kutatás keretein belül születtek. Az egyik vizsgálódás konkrétan a hármashatár szférájában kialakult társadalmi, gazdasági, kulturális dimenziók feltárással kapcsolatosan szolgáltatott adatokat. Az eredmények másik forrása az EUBORDERREGIONS kutatássorozat lett, amely főként az Európai Unió határain átnyúló intézmény- és településközi együttműködések, pályázati rendszereket, programok megvalósulását, és ezen folyamatoknak az adott térségre gyakorolt hatásait tanulmányozta.

Magyarország és Szlovákia, lévén az EU és ezzel együtt a schengeni övezet délkeleti határvonala, fontos szerepet töltenek be az unió és keleti szomszédai között létrejövő együttműködési hálózat kialakításában és szabályozásában. Ukrajna pedig az utóbbi években intenzív EU-integrációs törekvéseket demonstrál, ennek következtében nyugati területei igencsak aktívan részt vesznek az EU-nak erre a szférára vonatkozó fejlesztési forrásainak felhasználásában (Kárpátok Eurorégió, ENPI Határon Átnyúló Együttműködési Program). A kooperációs felület adott, működésének eredményéből pedig többirányú gazdasági, politikai, kulturális behatással bíró folyamatok valósulnak meg a

három ország találkozásának sávjában, és azon túl is. A *Határhatások* egyik fő erénye ennek a többszörös térségi beágyazottságnak a bemutatása és több szegmensre kiterjedő jellemzése. Másrészt viszont a három ország pereme nemcsak gazdasági folyamatok színtere, hanem történelmi okok folytán kialakult multikulturális és multinacionális interakciók dinamikus közege, amelynek vizsgálata fontos iránymutatókat adhat az adott országok jövőbeli szomszédságpolitikájának kialakítása szempontjából. Alapvető sajátossága a kötetben prezentált tanulmányoknak, hogy az általuk boncolgatott problematikák fókuszpontja – a határ – „nem vonalként, hanem térségként jelenik meg”.¹ A bevezetőben a kutatást megalapozandó felhozott három fő érv – történelmi, geopolitikai és politikai – megkíván még egy negyediket is: a gazdaságát. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a régió lakói nagy részének törvényesen vagy épp nem törvényesen (csempészet) a határ megléte jelenti a mindennapi bevételt; a térség ukrainai részében működő civil szervezetek inkább pályáznak az EU-s, valamint konkrétan magyarországi forrásokra, mintsem a központ (Kijev) támogatásában bízzanak. A gazdasági aspektus a kötet vonatkozó tanulmányaiban alapos elemzésnek kerül alávetésre.

A tanulmánykötet 7 főfejezetben taglalja a fentebb vázoltakat. Az *Elméleti alapvetésben* Sik Endre a határ mint földrajzi és intézményi fogalom magyarázatainak szó szerint határozatlan és nem egyértelmű voltára próbálja felhívni a figyelmet, mindeközben rávilágít a határ egyszerre teljesülő izoláló és kapcsolatteremtő funkcióira, valamint jellemzi az aktuális határkutatási trendeket és a határ hatásait az adott térségre.

A kötet második fejezete *A hármashatárról* címmel két tanulmány segítségével mutatja be a hármashatárt mint komplex rendszert. Az első írásban ugyancsak Sik Endre fedti fel a határtérségben rejlő potenciálokat és akadályokat, és mindezeket a térség sajátosságainak három dimenzióján – történelmi, informális gazdaság, etnikai tagoltság – keresztül. Bőséges adathalmazt kapunk a magyar-ukrán és ukrán-szlovák határforgalomról, a határmenti területek demográfiai és gazdasági jellemzőiről, illetve az ukrainai magyar kvázidiaszpóra sajátosságairól. A határ révén kialakult illegális piaci szegmensről hatásos képet festenek a résztvevők nyilatkozataiból becsempészett részletek. Szalkai Gábor tanulmányában a főleg izovonalas módszer szerint vizsgált határszakaszok és térségek elérhetőségi, megközelítési paramétereit ismerhejük meg, amely adatok rendkívül nagy szerepet játszanak a határforgalom logisztikai, időbeni és üzemanyag-gazdálkodás szempontjából való szervezésének.

A Határon átnyúló kapcsolatok fejezet három főbb témakör révén mutatja be a határokon átvélő együttműködéseket az épp adott aktorok és intézmények

¹ Sik Endre – SURÁNYI Ráchel (ed.): *The Hungarian/Slovak/Ukrainian Tri-border Region*, ELTE TáTK – Tárki Zrt., Budapest, 2015, 28. p.

szemszögéből. Az *Intézmények* alfejezetben Sütő Tímea tanulmánya jóvoltából a magyar református egyház identitásformáló és megőrző funkciójáról, valamint a határtérségben közösségteremtő kulcsszerepéről szerezhetünk mélyreható ismereteket. Sik Dorka és Szécsi Judit tandeme a fiatalabb generáció határról alkotott elképzeléseit, migrációs szándékait mérte fel fókusz-csoportos beszélgetés és interjúztatás segítségével, amelyhez mindhárom ország határtérségének egy-egy magyar nyelvű gimnáziumában a diákság és tanári kollektíva köréből vették a mintákat. Kopasz Marianna írásában a gazdasági szektor aktorairól, a határ révén megvalósuló kereskedelmi és gazdasági kapcsolatokról, munkaerő-piaci, valamint tulajdonosi viszonyokról informálódhatunk. A továbbiakban Hegedűs Dániel részletesen mutatja be a térség együttműködési hálózatának intézményi, önkormányzati és politikai vonzatát, illetve az együttműködést generáló attitűdök motivációdimenzióit. Surányi Ráchel a magyar-ukrán határtérség magyar nyelvű sajtójának alapos elemzésén keresztül tárja elénk a közbeszédben aktuálisan felmerülő határon átnyúló együttműködésekkel kapcsolatos témákat, illetve azok reprezentált-ságának mértékét az egyes sajtóorgániumokban. A *Munkaerőpiac* alfejezetben Sik Endre és Koltai Júlia fedik fel a határrégióra jellemző munkaerő-piaci viszonyokat, a migrációs mozgásokat és a határadta migrációs potenciálokat. A *Hálózatok* részfejezetben Gerő Márton és Micsinai István kettőse elemzi a határtérségben működő és együttműködő szervezetek (főleg állami és civil) kontakt hálózatát, a benne megvalósuló EU-s forrásokért való versengés dinamikus folyamatát és az ebben résztvevő települések kapcsolatait.

A kötet negyedik nagyfejezetének – *Identitások a hármashatáron* – első, *Határmentiség* című alfejezete először Örkény Antal és Székelyi Mária közös munkájának eredményét tárja az olvasók elé, amelyben a határ közelségének a térségben élő emberek mindennapi életére gyakorolt hatását, annak pozitív/negatív lecsapódását az érintettek véleményére, illetve az adott területeken működő társadalmi újraelosztási rendszereket elemzik. Koltai Júlia és Ligeti Anna Sára írásában pedig jellemzésre kerülnek a határ mentén élőknek a határ másik oldalán lévő területekhez, lakossághoz fűződő viszonya, közelség-/távolságérzete és a határ segítségével generálódó közösségérzet. A *Kvázidiaszpóra* alfejezet négy tanulmányt foglal magában. Az első keretein belül ugyancsak Örkény Antal és Székelyi Mária közös kutatása a régióban élők nemzeti és etnikai identitásának bonyolult és dilemmákkal teli kérdéseit boncolgatja, amelyek sokszor ugyan átfedik egymást, de néha pedig éppen hogy elkülönülnek. Az írásból az is kiderül, miként öröközhetők át az adott identitásmodellek a fiatalabb generáció képviselőire. Herendi György konkrétan két kárpátaljai település, Beregszász és Mezővári környékén élő, a közösségi élet szervezésében aktívan résztvállaló személyek mélyinterjú vizsgálatásával enged árnyalt betekintést a helyiek anyaországi társaikhoz fűződő viszonyainak rendszerébe. Pakot Ágnes és Sörös Anett ugyancsak a határ

mentén élő magyarság identitásmodelljeinek, meghatározásainak lehetséges módozatait mutatják be tanulmányukban, illetve kitérnek a magyar közöségben identitás szempontjából elkülöníthető csoportok jellemzésére is. Az alfejezet utolsó tanulmánya ismét Koltai Júlia egyik vizsgálatának eredményeit prezentálja, amelyben az magyar–szlovák–ukrán határszakaszok mentén élő földrajzi és nemzetiségi csoportok akár többrétegű (államhoz, illetve nemzetiségi csoporthoz fűződő) identitása és az abban esetlegesen felmerülő törésvonalak kerültek górcső alá.

A kötet soronkövetkező, *Vélemények* című fejezetében Sik Dorka és Szécsi Judit ezúttal a határrégióban megvalósuló belső és határon átnyúló együttműködések terén aktív szerepvállalók és döntéshozók (állami tisztségviselők, önkormányzati képviselők, pályázati tanácsadók, a civil szféra aktorai) a határról, annak a mindennapokban kifejtett hatásairól alkotott véleményének bemutatására törekedtek. A *Határvidékek európai kontextusban* című fejezetben Németh Sarolta részletesen mutatja be az EUBORDERREGIONS kutatássorozat 11 határtérségének kutatási körülményeit. A tanulmánykötet külön fejezetet szentel a kutatások során alkalmazott módszerek ismertetésére, így a *Módszertani mellékletek* című fejezet révén részletesebben is megismerkedhetünk az EUBORDERREGIONS kutatássorozat és a határ komplexitására fókuszáló tanulmányok metodikai sajátosságaival.

A *Határhatások* egyedi módon prezentálja a magyar–szlovák–ukrán határtérség sok szegmensére kiterjedő vizsgálódások eredményeit. A kötetben szereplő írások mindegyike jól kidolgozott elméleti háttérrel és alapos empirikai forrásból dolgozik, következtet és fogalmaz meg a határtérség jövőjével kapcsolatos tendenciákat. A számtalan színes ábra, térkép, grafikon, illusztráció könnyebbé teszi a kutatott problematikák dimenzióinak vizualizását, és könnyebb megértést biztosít az olvasó számára.

Bár a Kelet-Ukrajnában második éve tartó konfliktusok közvetett és közvetlen hatással vannak a határtérségekre is: a migráció (extern és intern egyaránt) még nagyobb lendületet kapott, az eddig a régióban investorként fellépő számos vállalkozás kénytelen volt beszüntetni még nyugat-ukrajnai tevékenységét is, és lehetne még sorolni a helyzet negatív hozadékait. Ezek felülírhatják a kutatásokban eredményként prezentált tényeket, azonban ez csak egy újabb megerősítése annak, hogy folytatni kell az ilyen jellegű vizsgálódásokat. Adja magát a szójáték — a *Határhatások* határozottan még nagy hatással lesz a további magyarországi határkutatások felfelé ívelő sorozataira.